

Opdracht 10 - Eerste Wereldoorlog

Vrouwen aan het werk. De Centrale Keuken te Goes, 1917-1919

In de loop van 1916 werd de situatie in Nederland door de Eerste Wereldoorlog steeds nijpender. Omdat veel mannen in het leger moesten dienen, begon de economie grote stagnatie te vertonen. Overzeese handel en export naar Duitsland werden ofwel erg moeilijk, of kwamen helemaal tot stilstand. Veel eerste levensbehoeften werden schaars; de regering kondigde distributie af voor veel producten. Ook kwamen er vervangende producten op de markt ('surrogaat').

Naar voorbeeld van het oorlogvoerende Engeland, waar vrouwen in het arbeidsproces terechtkwamen, begonnen ook in Nederland vrouwen zich te organiseren om hun bijdrage te leveren. De Nationale Vrouwenraad van Nederland stelde voor om in gemeenten een Vrouwen Urgentieraad op te richten, die ervoor moest zorgen dat vrouwen zouden gaan werken in de post en telegrafie, het vervoer, in gemeentelijke diensten, in winkels, in administratieve instellingen, in de verpleging en in de huishouding. Veel effect had de oproep niet. Tot de Vrouwen Urgentieraden traden vooral vrouwen uit de betere kringen toe; vrouwen uit de arbeidersklasse waren toch al vaak aan het werk, ook in de landbouw.

In veertig steden werden de Urgentieraden opgericht. Ze zouden moeten zorgen voor betaalde en onbetaalde arbeid voor vrouwen. Overal richtten ze Centrale Keukens op en leverden ze bijdragen om de ergste nood te lenigen. In 1917 kwam een Vereeniging der Nederlandsche Urgentie-Raden tot stand, die zich bij de Nationale Vrouwenraad aansloot.

Betoging voor vrouwenkiesrecht in Amsterdam, ca. 1918

In Goes kwam door inspanningen van de Vrouwen Urgentie Raad de Centrale Keuken in 1917 van de grond. Dit was een soort gaarkeuken waar mensen maaltijden konden afhalen, mits ze daarvoor in aanmerking kwamen. De initiatiefneemsters in Goes waren mevr. Van der Have-Bakker (weduwe van D.J. van der Have, de boomkweker uit Kapelle) en mevr. Hajenius, de vrouw van de secretaris, later

burgemeester van Goes. Ook mw. Van Heel-Bruyns was bij dit groepje betrokken. Later bestond het bestuur uit zeven dames. Eerst werd bij een aantal keukens in het land informatie over de werkwijze ingewonnen. Vervolgens deed het comité aan het gemeentebestuur een voorstel om allerlei kooktributen en voedsel aan te schaffen. De keuken werd gevestigd aan de zuidzijde van de Bleekerstraat/Wijngaardstraat, naast Wasserij De Zon. Er werd een vacature voor een kok in de keuken opengesteld. In deze functie werd G. Blom benoemd. Hij werd in 1918 'wegens verregaande onbeschofftheid in taal en houding' ontslagen. Een andere kok werd daarna aangesteld.

De Centrale Keuken bestond in 1917 en 1918, daarna verbeterde de voedselsituatie snel en kwam er geleidelijk aan meer werkgelegenheid. De keuken in Goes bleef tot 1919 in bedrijf. De terugkeer van de mannen in het arbeidsproces leidde ertoe dat veel vrouwen hun werk weer kwijtraakten. Bij de grondwetswijziging van 1917 werd algemeen kiesrecht ingevoerd, maar alleen voor mannen. Pas in 1919 kregen vrouwen hetzelfde recht.

Voorbeelden van vrouwen die mannenwerk verrichten in Engeland. Uit: De oorlog in Beeld

Bronnen

Archief

In het archief van de Centrale Keuken is zeer gedetailleerd de totstandkoming van de keuken te volgen. Dit kunnen jullie in de doos vinden. Het was vooral mevrouw Van der Have-Bakker die hierin de leiding nam. Zij woonde toen in een villa aan de Westwal (nummer 33, bestaat niet meer), die dichtbij het gebouw van de keuken stond. Over politieke oriëntatie van de bestuursled en is in het archief niets te vinden. Wel drong de SDAP te Goes (de socialisten, nu de PvdA) erop aan om een lid van hun bestuur in het bestuur van de Centrale Keuken op te nemen. In de Goesche Courant van die jaren werd veel over de keukens geschreven, in het archief zitten enkele exemplaren van deze krant. Ook was er contact met diverse keukens uit andere plaatsen.

Het archief is chronologisch van opzet. Alle documentatie en brieven liggen op datum, waarmee vrij eenvoudig de uitbouw van de keuken is te beschrijven. Voor de hand liggende vragen zijn: wie waren de bestuursleden, waar kwam het geld vandaan, wat is er gebeurd in 1919 bij de ontmanteling van de keukens?

In het archief van de gemeente Goes 1851-1919 zijn ook stukken te vinden over de Centrale Keuken, distributie en rantsoenering. Als je hierin wilt kijken, geef dat dan even aan.

Online

- [Koninklijke bibliotheek](#)
- [Atria](#)

Boeken

Bras, H. (2002). *Zeeuwse meiden. Dienen in de levensloop van vrouwen, ca. 1850-1950*. Aksant, Amsterdam.

Moeyes, P. (2001). *Buiten schot: Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog: 1914-1918*. De Arbeiderspers, Amsterdam.

Verwerking

Hoe werd zoiets als de Centrale Keuken georganiseerd? Wat moest er allemaal geregeld worden? Waarom was het nodig? Wat deed de Centrale Keuken allemaal? Wie werkten er? Wat voor eten werd er gemaakt? Kun je iets zeggen over de algemene toestand in Nederland naar aanleiding van de stukken over de Centrale Keuken? Wie waren de belangrijkste initiatiefnemers? Waarom is het zo bijzonder dat dit geregeld werd door vrouwen? Hoe zit het eigenlijk met vrouwenemancipatie? Wat was de status van vrouwen in Nederland voor en tijdens de oorlog? Veranderde er na de oorlog iets in de status van de vrouw in de maatschappij? Heeft hun werk tijdens de oorlog hieraan bijgedragen? De Centrale Keuken is één voorbeeld van hoe vrouwen hun steentje bijdroegen tijdens de Eerste Wereldoorlog. Zijn er nog andere voorbeelden te vinden? Zijn er vergelijkbare initiatieven in het buitenland te vinden? Bijvoorbeeld in Groot-Brittannië? Of was het daar heel anders omdat zij wel actief bij de oorlog betrokken waren?